

Razvojna pot in percepcija izročil o Kralju Matjažu in Petru Klepcu*

MONIKA KROPEJ TELBAN

Razvojna pot izročil o slovenskih ljudskih oziroma tradicijskih junakih, kakršna sta Kralj Matjaž in Peter Klepec, je zelo dolga, saj ima ustno izročilo pogosto korenine v starih mitih o junakih, ki so bili v svoji osnovi povezani še s kozmologijo. Matjaževsko izročilo med drugim govori o junaku, ki spi v kozmični gori, pred njegovo jamo raste svetovno drevo, kar potrjuje, da je osnova tega izročila mit oziroma arhetip, ki je mnogo starejši od zgodovinskega Matije Korvina, ki je Kralju Matjažu posodil ime. Sledove staroslovanskega osnovnega mita lahko opazimo tudi v ustnem izročilu o Petru Klepcu; to izročilo je

* Besedilo je bilo pripravljeno v okviru znanstvenoraziskovalnega sodelovanja med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško pri projektu *Peter Klepec – junak z dvema domovinama* (BI-HR/16-17-105), ki ga je iz državnega proračuna v letih 2016 in 2017 sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

povezano s Kresnikom in pozneje z mitom o 'zgodovinskem' junaku, ki je z izjemno močjo premagal nevarnega nasprotnika in ljudi rešil pred napadalci. Sčasoma so se na to izročilo navezale druge vsebine, medtem ko so nekatere starejše tonile v pozabo.

RAZVOJ IZROČIL O KRALJU MATJAŽU

O Kralju Matjažu so se ohranile številne ljudske pesmi, povedke, pravljice, legende, miti in pregovori predvsem v srednji in vzhodni Evropi ter na severnem Balkanu, in sicer v madžarski, poljski, slovaški, češki, slovenski, hrvaški, srbski, romunski, ukrajinski (predvsem rutenski), avstrijski in nemški (predvsem šlezijijski in lužiški) folklori. Pripovedna in pesemska tradicija ne izvira le iz renesanse, ko je bil Kralj Matjaž, ki je v ljudskem izročilu opevan kot dober in uspešen vladar, prvič omenjen v pisnih poročilih, pač pa izhaja večina sestavin iz starejše motivike. Poleg tega so bile matjaževskemu izročilu dodane različne vsebine, pogosto mitske ali pravljicne narave. V slovenskem izročilu ga je prvi omenil Marcantonio Nicoletti (1536–1596) v "Patriarcato Aquileiense di Filippo d'Alenconio", kjer je zapisal, da Tolminci pojejo in si pripovedujejo zgodbe o ogrskem Kralju Matjažu.¹

Slovenske ljudske pesmi o Kralju Matjažu so zbrane v zbirki Karla Štreklja *Slovenske narodne pesmi* (SNP 1 1895: 1–34) in zbirki *Slovenske ljudske pesmi* (Kralj Matjaž reši svojo ugrabljeno ženo, SLP 1 1970: 18–26; Kralj Matjaž rešen iz ječe, SLP 1 1970: 28–51; Goddec pred peklom, SLP 1 1970: 257–8). V skupino variant Kralj Matjaž rešen iz ječe sodijo tudi rezijanske epske pesmi o Linčici Turkinčici (več Dapit 2017). Slovenske ljudske pripovedi o Kralju Matjažu sta raziskala in objavila v dveh temeljitih delih Ivan Grafenauer (1951) in Milko Matičetov (1958), z mitološkega vidika pa je matjaževsko izročilo raziskal Zmago Šmitek (2012: 199–271). Posebej to, kar se je o Kralju Matjažu ohranilo do danes, je bilo podrobneje predstavljeno ob 300-letnici Črne na Koroškem (Kropej Telban 2018).

V slovenskem pripovednem izročilu je zelo veliko povedk z motivom Kralja Matjaža, ki napove vojno Bogu. Ko med spopadom izgublja bitko, Matjaža in njegovo vojsko zagrne gora oziroma dve sosednji gori. Poslej pod zemljo čaka odrešitve, ljudje pa dneva, ko se bo Matjaž vrnil na svet, kar bo – kot pripovedujejo nekatere povedke – šele na

1 Rokopis hrani Biblioteca Comunale di Udine, št. 1747, str. 26 in 27; o njem je izčrpnje pisal Gaetano Perusini (1961: 63–6).

sodni dan ali pa, ko bodo prišli boljši časi. Takšne pripovedi se zlasti na Primorskem začenjajo z motivom o nenavadnem obiskovalcu, ki Matjaževim jedem doda sol. Matjaž želi sol imeti in obljubi, da bo dal darovalcu, ki je v resnici Bog, toliko sveta, kolikor ga lahko obide njegov konj v enem dnevu oziroma kolikor ga v enem dnevu obhodita božji hlapec in dekla. Ker sta božja hlapca sonce in luna, Bogu pripade ves svet. Kralj Matjaž obljubljenega plačila noče dati, Bogu se upre, njega in njegovo vojsko pa zagrne gora (Grafenauer 1951: 193–201).

Gore oziroma kraji, v katerih ali pod katerimi spi Kralj Matjaž, imajo kozmološki značaj in izvirajo iz mita. V slovenskem izročilu so gore in kraji različni; najbolj poznana in z Matjažem najbolj povezana je Peca, poleg nje pa tudi Čaven, Budinska gora, Sveta gora, Dobrač, Krim, Homec, Donačka gora, Triglav, dolina Mrzle vode pod goro Svete Višarje, Postojnska jama, Gosposvetsko polje. Matjaževe »kamre« so tudi pri Zavratcu na Idrijskem, včasih so bile zaprte z železnimi vrati. Slovenske pripovedi omenjajo celo, da Kralj Matjaž spi nekje na Ogrskem (Ravnikar - Poženčan, NUK: MS 483, zv. XI) ali pa pod Blansko goro na Češkem (Matija Murko, po Hubad 1888: 6–8); v češkem izročilu se je namreč ohranil spomin na vojsko, ki spi pod goro Blanik (Ilešič 1918: 103). V Reziji so pripovedovali, da Kralj Matjaž počiva v Rimu.² Po pripovedi iz Roža na avstrijskem Koroškem pa naj bi Kralj Matjaž spal pod »Gnilim morjem«³ (Šašel in Ramovš 1936: 10–1; ponatis v Grafenauer 1951: 184–7). Izročilo napoveduje, da se bo na Sovrškem polju, na Pliberškem polju ali na Ljubljanskem polju odvijal boj, ko se bo Kralj Matjaž spet vrnil.

Junaki oziroma vladarji, ki se pojavljajo v podobni vlogi kot Kralj Matjaž in zdaj spijo v gori (motiv D1960.2, po Thompson 1956: 350), so tudi bretonski kralj Artur, ki naj bi spal v votlini gore Etne, danski Holger, češki Vaclav, nemški Friderik II., Karel Veliki, Karel V., Friderik Barbarosa, vladar Oton naj bi spal v Kyffhäuserju, v češki gori Blanik spi črna vojska z vodjem Zdenkom Zasmuckim,⁴ tudi ciganskega kralja Penga naj bi zagrnila gora (Matičetov 1958: 133–6). Pod goro

2 Posnel M. Matičetov v Solbici/Stolvizza v Reziji leta 1967, pripovedovala Tina Wajtawa (Arhiv ISN ZRC SAZU: T 35A).

3 Tako kot imajo kozmološki značaj gore, pod katerimi spi kralj, ga imajo tudi vode oziroma morja na obrobju sveta. Predstavljajo namreč mejo med našim svetom in onstranstvom. Slovensko izročilo omenja morje v povezavi z Zelenim Jurijem, ki prihaja »izza loga zelenoga, izza morja krvavoga« (SNP 3: 138–9, št. 4993). Kakor je ugotovil Šmittek (2004: 43–4), ima enako vlogo »Gnilo morje«, ki je pogoltnilo koroškega Kralja Matjaža.

4 *Zdenko von Zasmuk und seine Gefährten oder die im Berge Blanick eingeschlossenen Ritter: Ein Hauptsage der böhmischen Vorzeit*. Praga in Leipzig: M. Neureutter, 1798, po Ilešič 1918: 103.

spiyo tudi skandinavski Odin, kraljevič Marko, češki Svetopolk in celo Atilov grob naj bi bil pod goro v središču sveta.

Bronasti kip kralja Matjaža v Matjaževi jami v Mali Peci, kipar Marjan Keršič Belač (foto: Monika Krojepej Telban, 2007).

Številne so povedke, ki pripovedujejo, kako so spečega Matjaža v votlini obiskali naključni popotniki. Za hip se je prebudil in rekel obiskovalcu, naj pogleda skoz okno, ko pa je človek to storil, je zagledal prostrano polje, na katerem spi črna vojska s konji. Včasih popotnik skoz prvo okno vidi vse polno ljudi, skoz drugo okno lepo polje žita, ki ga žanje en sam človek, skoz tretje pa spet vse polno ljudi. Matjaž mu razloži, da je podoba skozi prvo okno današnja, skozi drugo okno takšna, kakršna bo takrat, ko se bo vrnil na svet Kralj Matjaž, skozi tretje okno pa takšna, kakršna bo, ko se bodo ljudje ponovno namnožili in pokvarili. Zgodi se tudi, da Matjaž prišleke povpraša, ali še lazijo mravljice na tri vrhove, kar pomeni, ali še obstajajo leteče romarske procesije na svete vrhove. Ko jih ne bo več, bo Matjaž vzdignil črno vojsko in na zemljo se bo znova vrnil red ali pa bo takrat svet pokončan. Na Tolminskem pravijo, da Kralj Matjaž mimoidočega povpraša, ali figovo drevo še rodi? Ko ne bo več rodilo, bo prišel in premagal vse kralje. V gori, kjer spi, so tudi zakladi; včasih popotniku naroči, naj si nabere v jami listja ali perja, ki pa se doma, oziroma kadar se človek ozre, spremeni v zlato (Grafenauer 1951: 217–6).

Tovrstno izročilo je povezano s prerokovanji, ki jih opisujejo nemške ljudske knjige o cesarju v Untersbergu, npr. *Brixener Volksbuch vom Untersberg*, 1782 (Grafenauer 1951: 88), pri nas pa so jih začeli povezovati s Kraljem Matjažem tudi pod vplivom »Nemških povedk« bratov Grimm.⁵ Zgodbe govorijo o prerokovanjih o vojnah in koncu sveta ali prihodu boljših časov. Takšna prerokovanja so bila razširjena v širšem slovenskem etničnem prostoru in že na začetku 19. stoletja jih je po nemškem izvorniku prevedel slovenski bukovnik in pesnik Andrej Šuster - Drabosnjak, njegove *Bukelce od Matjaža* pa je mnogo let pozneje objavil France Kotnik (1923/24).⁶

Izročilo o Kralju Matjažu, spečem v svetovni gori, in o njegovem prebujenju odseva kozmološke in apokaliptične predstave. Te napovedujejo, da bo spal toliko časa, dokler se mu brada devetkrat (trikrat ali sedemkrat) ne ovije okoli kamnite mize. V nekaterih pripovedih naj bi mu brada v dveh delih rasla okoli lipe, in ko se bosta obe polovici brade na drugi strani drevesa združili, bo nastopil sodni dan (Ravnikar - Poženčan, NUK: MS 483, zv. XI). Nekatere zgodbe pripovedujejo, da bo Kralj Matjaž vstal, ko bodo vrane ali srake nehale letati ali pa ko bodo romarji nehali »laziti na štiri ali tri vrhe«, to je, ko bodo opustili leteče procesije na Gosposvetskem polju (Grafenauer 1951: 40).⁷ Spet druge zgodbe pripovedujejo, da se bo začela vojska prebujati, ko bo Kralj Matjaž potegnil svoj meč do polovice iz nožnice; ko pa bo meč popolnoma izvlekel oziroma ko bo meč sam skočil iz nožnice, bo vojska oživila in vrnil se bo zlati vek ali pa bo Kralj Matjaž dvignil strašno vojsko in pokončal svet.

Številne zgodbe pripovedujejo, da bo Kralj Matjaž vstal, ko bo ozelenela suha lipa pred vhodom v njegov podzemni svet. To se bo zgodilo nekoč na božični večer, med polnočjo in eno uro bo lipa tudi vzcvetela, potem pa se bo spet posušila. Po drugih variantah bo lipa ozelenela nekoč na jurjevo, ko se bo Kralj Matjaž znova prebudil ter nanjo obesil svoj ščit in tedaj bo tudi Matjaževa vojska oživila. O t. i. Matjaževi lipi je prvi pisal Emil Korytko (NUK: MS 455, zvezek 1; objavil Grafenauer 1951: 207). Motiv ozelenega suhega drevesa izvira iz mitskih predstav o svetovnem drevesu, pozneje privzetih v prerokbe Jakoba Vitryjskega, da se bo čudež ozelenitve suhega drevesa zgodil

5 *Deutsche Sagen*: št. 27 »Der Unterberg«, št. 28 »Kaiser Karl im Unterberg«.

6 Več o bukovniškem izročilu in knjigah prerokb iz Unterberga glej Grafenauer 1951: 87–99; o Sibilinih prerokovanjih pa nav. delo: 103–4. Podoben rokopis prerokb se je ohranil v Korytkovi ostalini (str. 165–75), prevedel in objavil ga je Ilija Popit (Rudež, Rudež in Zima 2010: 97–101).

7 Leteče procesije potekajo na veliki petek treh žebeljev (drugi petek po veliki noči). Obred se začne s polnočno mašo na Štalenski gori in v dvanajstih urah je treba obhoditi še druge vrhove – Šenturško goro (Ulrichsberg), Šentviško goro (Veitsberg) in Šentlovrenško goro (Lorenziberg), ki obdajajo Gosposvetsko polje.

tedaj, ko se bosta v Jeruzalemu srečala cesar Friderik II. in prezbiter Janez.⁸ Takšne pripovedi in prerokbe so v 14. stoletju dosegle tudi slovenske kraje in se udomačile v ustnem izročilu.

V pripovedno izročilo o Kralju Matjažu so preneseni tudi številni motivi iz starega orientalskega in srednjeveškega evropskega gradiva. Nanj se veže tudi izročilo o Aleksandru Makedonskem,⁹ ki je prišlo k nam prek Aleksandrovega romana pa tudi prek srednjeveškega apokrifnega izročila o judovskem kralju Salomonu. Prav tako v pripovedih o Kralju Matjažu odkrivamo fragmente sibilskih prerokovanj in srednjeveške apokrifne legende o kralju Salomonu¹⁰ in Sibili (Sibylla) oziroma o kralju Salomonu in kraljici Mihaldi od Sabe,¹¹ ki je na Slovenskem dobila ime Šebida (Šembilja, Švila prerokila).¹² Poznana je predvsem pripoved o Kralju Matjažu in Šembilji, ki je Matjaža preliščila in prva pila iz studenca modrosti. Zapisal jo je Anton Pegan leta 1868 v Štanjelu (Pegan / Černigoj 2007: 158). V teh zgodbah se skrivajo tudi krščanske predstave o koncu sveta, apokalipsi in Antikristu, še pogosteje pa o rešitelju in Mesiji.

Matjaževo ime se navezuje tudi na različne pravljice, ki se uvrščajo v mednarodne pravlične tipe, kot so »Prebrisano dekle in kralj« (ATU 875), »Cesar in opat« (ATU 922), »Štirje cekini« (ATU 921A), »Kralj potuje preoblečen« (ATU 952), »Mož se vrne na ženinino poroko« (ATU 974, po motivu iz Odisejevega popotovanja in vrnitve na rodno Itako), »Radoveden kralj« (ATU 920A*), »Delitev nagrade« (ATU 1610, pripoved o modrem kralju, ki prelišči gostilničarja, ki trgovcu ni hotel vrniti denarja), »Kralj Matjaževa sodba« (ATU 1617).¹³ Pogosto pripovedi o Kralju Matjažu vključujejo motiv

8 Franz Kampers, *Die deutsche Kaiseridee in Prophetie und Sage*. München 1896: 80. V času križarskih vojn se je zdelo, da končni boj že poteka in da sta blizu poslednja sodba in preroditev sveta. Tedaj je dobila novo razlago prerokba Metodija Patarskega o suhem drevesu, na katero bo osvajalec obesil svoj ščit (Grafenauer 1951: 92–7). Verske predstave o svetovnem drevesu z vrelcem žive vode ob koreninah in božanstvom v podobi ptice na njegovem vrhu so bile v tradicijah etničnih skupin Evrope, Irana in Indije dokaj podobne in kažejo na skupno dediščino (Šmitek 2004: 63).

9 V slovenskem ljudskem izročilu se je med drugim ohranil drobec iz ciklusa o Aleksandru Makedonskem, ki opisuje, kako je vladar skušal izmeriti nebesni svod in dno morja (»Radovedni kralj«, ATU 920A*) (Freuensfeld 1884: 297; ponatis v Šmitek 2005: 23–4, št. 15: »Salomonovo merjenje sveta«).

10 Kralj Salomon je vladal okoli leta 960 pr. n. št. Obisk sabske kraljice pri njem navaja tudi Sveto pismo Stare zaveze.

11 Saba (hebr. Šeba), južnoarabska pokrajina, ki je bila do leta 525 pr. n. št. kraljestvo, potem so jo osvojili Abesinci.

12 Na Koroškem se je ohranil rokopisni prepis Sibiline knjige *Bukle Sibile Prarokile*, ki jih je poslovenil M. Lopusch, 14. 1. 1892 v Št. Janžu v Rožu; objavila jih je Herta Laussegger (1985). Sicer je izčrpnjeje o Sibilinih prerokbah pisal že Niko Kuret (1940).

13 Objavljeno v *Koroški kroniki* 2(10), 8. 3. 1946, str. 4; primerjaj Hubad 1888: 4–5, »Kako je znal soditi Rudolf Habsburški«.

»Obiskovalca v Matjaževem podzemnem svetu«, ko človek, ki pride v votlino, preživi tam 300 let, misleč, da je minilo le nekaj ur (ad ATU 471A); dodan pa je lahko tudi motiv iz pravljичnega tipa ATU 671 »Trije jeziki«, v katerem ptica označi bodočega kralja s preletavanjem nad njim in njegovim plugom.¹⁴ Matjaž se pojavlja tudi v pripovedi o sanjačih (»Kralj Matjaž na lovu«).¹⁵ Matičetov je v Bogojini v Prekmurju zapisal pravljico »Lenuhi kralja Matjaža«, ki so bili tako leni, da se jim ni ljubilo zbežati niti iz goreče hiše. Pripovedoval mu jo je Ignac Benkovič - Martinov Naci (Matičetov 1966: 96–7); to šaljivo zgodbo o Kralju Matjažu pa so poznali tudi na Madžarskem (Matičetov 1991c: 200).

Izročilo o Kralju Matjažu je bilo na Slovenskem še močno živo v poznih 60. letih 20. stoletja, ko je Matičetov zbral kar obsežno gradivo med ljudmi v različnih slovenskih pokrajinah (primerjaj Grafenauer 1951; Matičetov 1958, 1966). Tudi Pavle Merkù je še v 70. letih 20. stoletja posnel v Brezju/Montemaggiore di Taipana pripoved o Kralju Matjažu in pastirjih (ATU 471A) in jo objavil v *Ljudskem izročilu Slovencev v Italiji* (Merkù 1976: 345–6, št. 472). Danes pa pripovedi o Kralju Matjažu le redko zaživijo spontano med ljudmi. Otroci izvedo zanj v šoli iz beril¹⁶ in morda doma iz kakšne zbirke ljudskih pravljic in povedk. V zbirki *Glasovi* je omenjen le v dveh knjigah (Rešek 1995: 266, št. 115; Dolenc 2000: 82, št. 228, 229, 230). Tudi v knjigah, ki prinašata gradivo s Koroškega (Repašček 1995; Piko 1996) ni zgodb, ki bi ga omenjale. Le posredno je iz dveh povedk razvidno, da gre za matjaževsko izročilo (Piko 1996: 107–11, št. 71, 72). Pripovedujeta namreč o prerokbah Šembilje (Sibile) in o prerokbah, podobnih tistim iz Unterberga. Takšne pripovedi so pogosto v koroškem matjaževskem izročilu. Tako npr. najdemo podobne zgodbe (npr. »Kako še bo in kdaj bo dobro na svetu?«) v zbirki Vinka Möderndorferja (1946: 221–2).¹⁷

Kralj Matjaž je bil priljubljen tudi v otroški folklori, pojavlja se v popevkih in igrah (več Kropelj Telban 2018). Številni so tudi pregovori in reki ali izreki o njem: »Kralj Matjaž, zlata doba je naša« (Matičetov 1958: 105), »Kralj Matjaž spi, nobene več pravice ni« (Grafenauer 1951: 209, po Majar 1848: 44), »Kadar bode Kralj Matjaž

14 Objavil Hubad (1888: 6–8), zapisal Matija Murko.

15 Objavljeno v *Koroški kroniki* 2(10), 8. 3. 1946, str. 4; primerjaj »Cesar Karol V. in sanjači.« V: *Zabavna knjižnica za slovensko mladino* 6. Anton Kosi, ur., Ljubljana 1897. Str. 28–30.

16 Več o Kralju Matjažu v slovenskih osnovnošolskih berilih in učnem načrtu za slovenščino glej Brezovnik 2014: 64–7.

17 Pripovedovali so mu jih okoli leta 1924 Ivan Jelen, Luka Libnik in Jurij Stopar iz Mežice.

kraljeval, tedaj bode kmetič lahko kmetoval«,¹⁸ »Ko bo kralj Matjaž kraljeval, bo kmetič lahko kmetoval« (Švab 2012: 10, 31).

Matjaževsko izročilo so zbirali in raziskovali številni strokovnjaki iz držav, kjer je ta junak poznan v pripovednem in pesemskem izročilu.¹⁹ Temeljito študijo o matjaževskem izročilu v srednjeevropskem prostoru je napisal gališko-ukrajinski folklorist Zenon Kuzelja že leta 1906. V njej je ovrgel mitološke razlage²⁰ in slovensko izročilo o Kralju Matjažu povezal s poznosrednjeveško nemško pripovedno tradicijo. Slovaški folklorist Ján Komorovský je menil, da se je Matjaževo ime znašlo na čelu izročil zaradi slabih razmer, ki so nastopile po smrti Matije Hunjadija, ko so se dvignili kmečki punti, vojske in vstaje (Komorovský 1957).

V napetem ozračju v času koroškega plebiscita je Georg Graber (1914) zapisal, da so Slovenci privzeli Kralja Matjaža iz nemške folklo-re, s čimer se je strinjal Leopold Kretzenbacher (1941). Vendar pa je v monografiji o Kralju Matjažu Grafenauer (1951) zavrnil ta mnenja, ki jih je podprl tudi Matičetov (1958), ko je sedem let pozneje v različnih slovenskih pokrajinah zbral obsežno novo, še živo gradivo in ga skupaj z nekaterimi zapisi, ki jih je Grafenauer spregledal, objavil v svoji študiji. Matičetov je menil, da se pripovedi o Kralju Matjažu vežejo na zgodovinske povedke in izročila o 'dobrem vladarju'. Mnogo raziskovalcev je poudarilo stilizacijo junaka v procesu ohranjanja zgodovinskih dogodkov v kolektivnem spominu ljudi.

V novejšem času je, bolj kot izročilo samemu, pozornost raziskovalcev namenjena sodobnim pojavom v družbi, ki so povezani z matjaževskim izročilom, na kar je opozoril že Božidar Jezernik (1979). Razširile so se tudi polemike o tem, kako je mogel »ogrski«

18 Pregovor iz Slovenskih goric, objavil ga je Josip Šašel (1954: 22–3).

19 Med drugimi: Kuzelja 1906; Perfeckij 1926; Ortutay 1942; Komorovský 1957, 1972; Grafenauer 1951; Matičetov 1958; Szóvérffy 1968; Habovštiak 1970; Milošević-Djordjević 1971; Kriza 1996–98, 2007; Kerča 2001; Jung 2008; Raffai 2008; Voigt 2010; Bartha, Keményfi in Vincze 2012; Šmitek 2012; Liszka 2013; Krojepej 2014.

20 Na Slovenskem so Kralja Matjaža povezovali s sončnim boštvom predvsem zagovorniki mitološke šole, med njimi tudi Janez Šajnik (Scheinigg 2016 [1891]) in Davorin Trstenjak; ta je med drugim pisal o Alenčici – Matjaževi ženi:

Alenčica

Žena kralja Matjaša se je klicala Alenčica, kakor nam je znano iz narodnih pesmi. Stara mamka Ragoršica v Čadramski fari, ki so mi zapeli lepo pesem o kralju Matjašu, so mi povedali na uprašanje, od kod je ta Alenčica bila, to-le: Alenčico je rodila juterna zora, rojenice so jo zibale v zlati zibelki, bila je nebeška devica. Ker kralj Matjaš ni umrel, temoč v koroški gori spi, dokler mu brada devetkrat okoli mize ne zraste, tudi Alenčica ni umerla, temoč vzdignila se je nazaj v svetle oblake! V vedski mythologii (staroindiški) nahajam dajmonsko bitje Al i c ç a . Vregnila bi se ujemati z našo Al e n č i c o . (Trstenjak 1859).

Grafenauer (1951) tega prispevka ni vključil med zbrano matjaževsko gradivo, po vsej verjetnosti zato, ker se mu je zdela mitološko prirejena. Tudi Jakob Kelemina (1930: 29) je menil, da je Kralj Matjaž stopil na mesto boga Kresnika.

kralj postati vseslovenski ljudski junak Kralj Matjaž.²¹ Književnik Saša Vuga (1973, 1991) je menil, da madžarski kralj Matija Korvin (*Hunyadi Mátyás*) med Slovenci ni bil priljubljen, zato je sklepal, da je ljudski junak dobil ime po Matjažu s Kokovega, ki je vodil vojsko slovenske kmečke zveze proti Turkom v nedeljo, 25. 7. 1478, v soteski pri Kokovem ob Zilji na Koroškem (danes v Italiji). V zadnjem času tezo o koroškem kmetu Matjažu s Kokovega ponovno zagovarja slavist Silvo Fatur. Jožko Šavli (1982, 1987, 1991) je Kralja Matjaža poistil z Arnulfom Koroškim. Na te polemike je Matičetov odgovoril v treh člankih (1991a, b, c). Mednarodna razširjenost izročil o tem junaku potrjuje Matičetovo mnenje. Danes ljudje, še posebej na Koroškem, radi poudarjajo, da si je ljudstvo izvolilo Kralja Matjaža na Gosposvetškem polju, svoj prestol pa je imel na Krnskem gradu (Švab 2012: 9).

Podobna polemika o tem, kdo je junak, ki je navdihnil izročilo o »kralju Matijašu«, se je razvila tudi na Hrvaškem. V 70. letih minulega stoletja so nekateri hrvaški pisci, npr. Nikola Bonifačić Rožin in Ante Starčević, zagovarjali tezo, da je Kralj Matjaž dobil ime po Matiji Gubcu (s pravim imenom Ambrož Gubec), ki je vodil hrvaško-slovenski kmečki upor leta 1573.²² Zavrnila jih je priznana hrvaška folkloristka Maja Bošković-Stulli, ki je utemeljeno ugotovila, da ustno izročilo o kmečkih uporih in Matiji Gubcu opisuje življenje zagorskih kmetov, razmerje kmet – fevdalec, kmečki punt in kaj se je dogajalo z uporniki, prav nič pa ni fantazijsko ali preneseno v mitsko sfero, kar je značilno za matjaževsko izročilo (Bošković-Stulli 1973: 78).

RAZVOJ IZROČIL O PETRU KLEPCU

Medtem ko je izročilo o Kralju Matjažu izredno raznovrstno in ohranjeno ne le na Slovenskem, pač pa tudi drugod v Srednji Evropi, so pripovedi o Petru Klepcu – pesmi se namreč v ljudskem izročilu niso

-
- 21** Ljudski junak Kralj Matjaž je dobil ime – kot je danes v mednarodnih strokovnih krogih bolj ali manj sprejeto – po madžarskem kralju Matiji Korvinu (1443–1490), ki je bil poznan kot pravičen in dober vladar. Matija Majar - Ziljski je že v prvi polovici 19. stoletja pisal, da je Kralj Matjaž ime dobil po njem (Majar 1843). Tudi že omenjena prva temeljita študija o tem junaku (Kuzelja 1906) že z naslovom (Ogrski kralj Matija Korvin v slovanskem ustnem izročilu) pritrjuje temu dejstvu.
- 22** V nekaterih hrvaških pripovedih je Kralj Matjaž na začetku kmet in postane kralj šele, ko je na čudežen način izbran za kralja. Podoben motiv najdemo tudi v madžarskem, slovaškem in češkem izročilu. Tudi pri nas je ohranjena pravljica s to motiviko, ki jo je po Murkovem zapisu objavil Hubad (1888: 6–8).

ohranile – vsebinsko razmeroma poenotene in živijo bolj ali manj le v lokalnem okolju, v dolini Čabranke in zgornje Kolpe.²³ Danes namreč spontano pripovedujejo o Petru Klepcu le še v dolinah Kolpe, Čabranke in Gerovčice (občine Kočevje, Čabar in Delnice), torej v Osilniško-čabranski dolini. Izčrpnjeje je o tem že pisala Anja Moric (2015), zato tokrat le na kratko o ohranjenem izročilu.

Izročilo o Petru Klepcu je bilo prvič dokumentirano na začetku 19. stoletja, ko je o njem pisal Janez Zima z Bleda, tedaj kaplan v Loškem Potoku.²⁴ Njegov rokopis v nemščini z naslovom »Klepsz« je nastal predvidoma okoli leta 1828 in se je ohranil v Korytkovi zapuščini,²⁵ v slovenskem prevodu pa je bil objavljen leta 2010 (Rudež, Rudež in Zima 2010: 93–7). Drugi rokopis o Klepcu, prav tako v nemškem jeziku, je zapisal Matevž Ravnikar - Poženčan okoli leta 1838,²⁶ v slovenščini pa ga objavil v *Novicah* (Ravnikar - Poženčan 1847). Rokopis se je ohranil v njegovi zapuščini.²⁷

Zgodba pripoveduje o dečku Klepcu, pastirju, ki se je rodil v Malem Logu (po J. Zimi) oziroma v Osilnici (po Ravnikar - Poženčanu). Pastirji so ga pogosto topli, zaradi tega je večkrat sam pasel svojo čredo. Nekega dne je za nekim gostim grmovjem zaslíšal stok in jok. Stekel je tja in opazil nekega moža - kresnika, ki mu je rekel, da se bo ta večer spremenil v vola in se bo naslednji dan boril z bogatim možem z Ogrskega, ki bo tudi spremenjen v rdečega vola. Pomagal bi mu lahko, če bi odrezal tri enoletne šibe in bi udaril nasprotnega vola trikrat s šibami po rogeh. Klepec je storil, kot ga je podučil. Tisti hip je postal kresnik spet človek in za vselej rešen svoje metamorfoze. Klepcu se je zahvalil in ga vprašal, kaj si želi za to odrešitev, ta pa si je zaželel nepremagljivo moč. Dobil jo je in se obranil pastirjev, ki so ga hoteli spet preteptsti. Njegovo moč so poznali povsod. – Podal se je na Reko (Fiume), kjer je bila vojna med cesarskimi in Turki. Ker sta bili že obe vojski utrujeni, so vojni voditelji sklenili, da vsaka stran postavi enega moža, ki naj se pomerita. Klepec je premagal turškega velikana in zmaga cesarskih je bila odločena. Nato je šel Klepec v neko železnino na Reko in je hotel kupiti podkve. Klepec je vseh 19 raztegnil ter šel dalje. Ko je prišel domov, je šel v gozd po les. Pred

23 Podrobno o tem v tej knjigi pišeta tudi Anja Moric in Ana Perinić Lewis.

24 Doslej je veljalo, da je prvi zapis o Petru Klepcu iz leta 1846, ko je neznani avtor pod psevdonimom Sevčan objavil prispevek »Peter Klepec, silni slovenski junak« v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* (Kos 1994: 322; Stanonik 2004: 413; Moric 2015: 215).

25 NUK: Prvi zbornik Korytkove ostaline, str. 181–6.

26 Kot domneva Ilja Popit, je Ravnikar - Poženčan verjetno slišal svojo različico Klepčeve pripovedi v letih 1833–1838, ko je bil ekspozit na Gori pri Sodražici, ali pa v letih 1838–1842, ko je bil kaplan v Semiču (Rudež, Rudež in Zima 2010: 150–1).

27 NUK: MS 483, Zvezek XI, v slovenščino prevedel Niko Kuret.

neki hlod ali tram je vpregel dva vola, vendar ga nista mogla potegniti. Jezen je naložil tram na svoje rame in ga nesel domov ter gnal vola s praznim vozom pred seboj. Ta hlod ali tram lahko še danes vidite v Malem Logu pri Klepčevi hiši. Poročil se je in imel sina. – Potem je znova vdrla strašna turška vojska in pritislila že od Gerova in Malega Loga. Klepec je z drevesom v rokah nagnal vso turško vojsko čez Sveto goro proti Osilnici, nato pa proti Bosljivi Loki in jih stisnil v kotu, kjer še zdaj stoji neka vas, ki se imenuje Pri Turkih (zdaj: Turke). Nazadnje je vsa vojska skočila v Kolpo. – Zaradi tega junaškega dejanja sta dobila on in njegova vas od cesarja poslani privilegije, ki so jih dolgo uživali. V novejšem času se je neko dekle iz Malega Loga iz Klepčeve hiše poročilo v Osilnico in vzelo spise o privilegijih s seboj. Zato se še zdaj Osilničani pravdajo z Malilogarji.

Po Ravnikar - Poženčanovem zapisu pa, povzeto, pripoved teče nekoliko drugače: Glas o njegovi moči je segel celo do cesarja, ki ga je poklical na Dunaj. Moč je Klepec dokazal, ko je obrnil vse furmanske vozove, ki so stali v bližini. Nato je hkrati raztegnil 12 podkev. Ko je cesar videl te dokaze o njegovi moči, ga je poslal na mejo med Hrvaško in Kranjsko, da bi se boril s turškim velikanom. Če bi ga premagal, bi cesarju pridobil posesti dežele. Cesar in turški sultan sta prišla osebno in Klepec je nasprotnika premagal, nato pa je še zasledoval turško vojsko do Belega grada. Za njimi je metal hlode in z njimi mlati po Turkih. Pri Belem gradu je svoj meč zasadil v zemljo in dejal: »Če se bo meč sam pogreznil v zemljo, pomeni to, da je sila in da pomoči potrebujem, če se bo pa sam iz zemlje vzdignil, je znamenje, da z lahkoto premagujem« (Ravnikar - Poženčan 1847: 84). Meč je zdaj lezel v zemljo, zdaj prihajal iz nje. Po večkratnih težavah je bil Klepec vendarle zmagovalec nad Turki. Rusija je bila vesela te zmage in je odstopila Avstriji del ozemlja vzdolž Donave. Klepcu je cesar za plačilo podaril velike lovske pravice in mu odpustil vse dajatve. Klepec si je postavil leseno hišo, za kar je porabil tako debela debela, da so po tri drugo na drugem zadoščala za dovolj visoke stene. Hiša še zdaj stoji v osilniški fari, kakor je pravil nekdo, ki jo je videl.

Leto pred Poženčanovo objavo je v *Novicah* izšel članek o Petru Klepcu (Sevčan 1846), kjer pa je bilo v opombi že opozorjeno na Poženčanov prispevek, ki bo sledil. Ta objava je dolgo veljala za prvi zapis o Klepcu pri nas. Sevčan je Klepca lociral v Osilnico in ga imenoval »junaški sin Slovenije«. V prvem delu ga je na kratko predstavil, pri tem pa ni omenil njegovega otroštva in kako mu je pridobil moč, pač pa ga je opisal le kot močnega slovenskega junaka. V nadaljevanju je zgodovinsko ozadje izročila o njem razložil z napadi Mongolov, ki so med letoma 1237 in 1240 vdrli na Ogrsko. Bežeči kralj naj bi bil ogrski

kralj Bela IV., ki se je pred Mongoli umikal na dalmatinske otoke. Po mnenju Anje Moric (2015: 215) bi lahko ta prispevek označili kot primer nacionalizacije mita o Petru Klepcu.

Med objavami iz 19. stoletja je treba omeniti še dve; prvo je objavil neznani avtor pod psevdonimom A. Š. (1860);²⁸ ista pripoved je bila nekoliko skrajšana objavljena v *Vrtcu* (B. n. a. 1880), nato pa še v *Ljubljanskem zvonu* (1882: 138).

Da je bilo izročilo o Klepcu v drugi polovici 19. stoletja kar dobro poznano, potrjuje tudi frazem »biti močan kot Peter Klepec«, objavljen v *Učiteljskem tovarišu* (15. 3. 1877, str. 72), nato pa še v *Slovenskem gospodarju* (15. 6. 1882, str. 185), kar pomeni, da je bil Peter Klepec takrat že razumljen kot simbol narodove junaške identitete in v slovenskem prostoru splošno posvojen.

Tudi na Hrvaškem so poznali frazem »jak kao Petar Klepac«, ohranjen v rokopisnem gradivu Frana Jurkovića iz leta 1953.²⁹ Sicer pa so se hrvaške objave o Klepcu pojavile šele proti koncu 19. stoletja. Med prvimi je Petra Klepca omenil Dragutin Hirc v *Ilirskih novinah* leta 1884 v članku »Črtice o Kotaru in Čabarskom«. Prav tako je o njem pisal v potopisu *Gorski kotar* (1898), v katerem je med drugim omenil njegovo rojstno hišo v Malem Lugu in predstavil nekaj zgodb o »Petru Klapcu - hrvatskom divu«. Šest let za Hircem je pripovedi o Klepcu objavil tudi župnik Ivan Nepomuk Jemeršić v knjigi *Kopnom i morem do Plitvičkih jezera* (1904). Opisal je Mali Lug in omenil Petra Klepca, ki je v času turških vojn posekal na stotine sovražnikov in turških glav.

Sodelavca Oddelka za etnologijo Hrvaške akademije znanosti in umetnosti Fran Jurković in Nikola Bonifačić Rožin sta leta 1953 zbrala nekaj pripovedi o Petru Klepcu v okolici Čabra, v Gerovem, Malem Lugu, Hočah in na Sv. Gori.³⁰ V eni od zgodb, ki jih je zapisal Jurković, je omenjen vol – v resnici »div Krijesnik«, ki je Klepcu podelil moč, ker mu je ta pomagal v boju z nasprotnim volom.

Jurkovićev zapis je torej vsebinsko podoben omenjenima zapisoma Janeza Zime in Ravnika - Poženčana; tudi v teh zgodbah Klepcu podeli moč kresnik v podobi vola. Kresnik se namreč – po starih ljudskih verovanjskih predstavah – kot vol v kresnih nočeh bori s

28 Vsebinska je, na kratko, sledeča: Pastirček Klepec iz Čabra na pašniku prosi Boga za moč in ta mu jo da: glas iz oblakov reče: »Peter moč ti je dana, izderi grm, brezo, hojo!« Ko gre nekoč pozneje cesar v boj proti Turkom na Reko, se s turškim sultanom dogovori, da se bosta bojevala cesarski junak s turškim orjakom. Za cesarskega junaka se ponudi Klepec, ki Turka premaga, nato pa s hojo prežene še Turke. V Čabru je še danes hloed iz hoje, ki naj bi jo bil izpulił Klepec.

29 Za posredovanje hrvaškega izročila o Petru Klepcu se zahvaljujem prof. dr. Ani Perinić Lewis iz Inštituta za antropologijo v Zagrebu.

30 Hrani arhiv Oddelka za etnologijo Hrvaške akademije znanosti in umetnosti.

sovražnim kresnikom (ali vedomcem) za dobro letino in blaginjo svojega kraja. Povezava med mitološkim izročilom o kresniku in pripovedmi o Klepcu doslej še ni bila obširneje predstavljena. Nanjo je sicer opozoril Zmago Šmitek: »Borba dveh volov na kresni dan je vpletena v slovensko povest o Petru Klepcu, kar jo posredno povezuje s Kresnikom.« (Šmitek 2004: 168), neposredno vez med Klepcem in Kresnikom pa je opazil Marko Smole (2016: 195) in se ji podrobneje posvetil (Smole 2017). Po analizi obeh prvih virov o Klepcu in poznejšega Jurkovičevega zapisa je ta povezava očitna. V Zimovem zapisu Klepcu podeli moč »bogati mož« v podobi vola (*krsnik*), ki se je na kresni večer boril s sovražnim volom (kresnikom ali vedomcem).

Kot je ugotovil že Šmitek in so pozneje potrdili tudi drugi raziskovalci, se Kresnik tako v ekstatični kot mitološki tradiciji³¹ bori s sovražnikom v živalski podobi:

V mitološkem izročilu se rivala pojavita v podobi dveh merjascev ali dveh bikov. [...] Da so bile podobne predstave razširjene tudi ponekod v našem sosedstvu dokazuje dalmatinsko izročilo z otoka Brača, po katerem se gospodar tega otoka in zaščitnik sosednjega otoka Hvara spopadeta sredi velikega neurja v podobi belega in črnega vola.³² (Šmitek 2004: 168)

Raziskovalci so ugotovili, da je v slovenski mitološki tradiciji Kresnik povezan celo s slovanskim bogom Perunom, kar je argumentirano dokazal Nikolai Mikhailov (1996: 127–41) in pozneje tudi drugi raziskovalci. Motiv borbe med voloma, ki sta zoomorfni podobi kresnika in vedomca, namreč ohranja v svoji osnovi shemo staroslovanskega osnovnega mita o boju Peruna z Velesom, ki se na zemlji pokaže v boju kresnika z vedomcem.

Pripovedi o kresniku, ki se na razpotjih bojuje z nasprotnim kresnikom, so se v ustnem izročilu ohranile v širšem slovenskem prostoru, medtem ko so na Hrvaškem *krsniki* poznani predvsem v Istri in Dalmaciji. Tako je Maja Bošković-Stulli, ki je pisala o kresnikih in o boju kresnika z vidovino v podobi živali, raziskala predvsem istrsko, kvarnersko in dalmatinsko izročilo o *Krsniku*, *Kresniku*, *Kršnjaku*, *Skrstniku* in ugotovila, da ljudje pripovedujejo o bojih *Krsnika* s *Kudlakom*, *Štrigonom* in *štrigami* ipd. za dobrobit svojega okraja. Tudi v slovenskem kresniškem izročilu je imela za avtentično le ekstatično tradicijo, ne pa tudi mitološke (Bošković-Stulli 1960: 296). Pozneje je raziskave poglobila

31 Več o delitvi na ekstatičnega in mitološkega Kresnika glej Šmitek 1998, 2004: 144–6.

32 Petar Šimunović in Reinhard Olesch, *Čakavisch - deutscher Lexikon: Teil 3, Čakavische Texte*. Köln in Dunaj, 1983. Str. 31.

in dopolnila prvotno mnenje s spoznanjem, da ima dvoboj kresnikov v živalski podobi korenine v indoevropskem oziroma protoslovanskem sakralnem tekstu, ki ohranja sledove starih verovanjskih predstav, da pa so se te bolj ohranile v slovenskih virih (Bošković-Stulli 2003: 33–4).

Na šamanistične lastnosti kresnikov/krsnikov sta opozorila že Gábor Klaniczay (1983) in Carlo Ginzburg (1979 [1966]); njuno izhodišče je bilo ustno izročilo o taltosih in benandantih; podobno je tudi Šmitek ugotovil, da kresnik predstavlja nekakšnega vodjo lokalne skupnosti, šamana (Šmitek 2004: 144). Kresnik je – tako kot šaman – med drugim tudi z borbami z nasprotnim kresnikom skrbel za dobrobit svoje vasi, svoje znanje pa je predal izbranemu nasledniku.³³ To izročilo se je na Primorskem ohranilo do današnjih dni, npr. v povedki »Kresnik reši dekleta« (Tomšič 1989: 47, št. 28).

Klepca je torej podelil moč Kresnik, ob tem pa se lahko vprašamo, ali gre morda za prenos znanja oziroma moči na naslednika kakor pri iniciaciji oziroma posvetitvi v kresniške veščine. Miti so namreč pogosto zgrajeni po enakem modelu kot posvetitveni obredi; takšno ritualno shemo je moč zaslediti tako v junaških mitih kot v čudežnih pravljicah (Meletinski 2006 [1976]: 184).

Izročilo o Petru Klepcu se je – kakor je značilno za izročila o tradicijskih junakih (Meletinski 2006: 184; Šmitek 2012: 201) – začelo iz sprva nerazločne in zamračene mitske preteklosti ter se postopoma jasnilo v podrobnostih: junak je postajal vse manj pravljichen, dokler se nazadnje zgodba v zadnjih obdobjih različnih krajevnih izročil ni posodobila in našla svoj prostor v vsakdanjem življenju njenih nosilcev.

V drugi polovici 20. stoletja je Osilniško-čabransko dolino raziskoval Anton Ožbolt (1974), ki je med drugim Petra Klepca aktualiziral in je na simbolični ravni med njegove podvige pritegnil še vstajo proti Italijanom in partizanske boje. Prav njegovo delo je že z naslovom »Dežela Petra Klepca« ponovno oživilo izročilo o Petru Klepcu, ki je po drugi svetovni vojni skorajda zamrlo. Ljudje so začeli ne le znova obujati spomine nanj, pač pa ga tudi tržiti. Občina Osilnica se je poimenovala »Dežela Petra Klepca«, kar je v letu 1991, po osamosvojitvi Slovenije, zanetilo polemiko med prebivalci na obeh straneh meje. Do tedaj složno prebivalstvo se je začelo spraševati: Čigav junak Peter Klepec sploh je – hrvaški ali slovenski?

33 V kitajskem izročilu na Kresnika spominja Nebeški cesar Fu Xu, ki je zavladal, ko se je zemlja strdila. Svoja plemena je učil ribariti, loviti in drugih znanj in modrosti. Mati ga je nosila 12 let, njegovo telo je bilo kačje, imel je človeške roke in volovsko glavo. Njegov naslednik Šen Nung - Zemeljski cesar je bil zelo velik, imel je človeško telo in bikovo glavo (Campbell 2007 [1949]: 355). Tudi Kresnika je mati nosila zelo dolgo - kar devet let (Šmitek 1998: 102) in spreminjal je lahko podobo, med drugim se je spremenil tudi v vola.

Lesen kip Petra Klepca na dvorišču Hotela Klepec v Osilnici (foto: Marko Smole, 2017).

Tudi to je spodbudilo publicista in novinarja Jožeta Primca, da je začel na obeh straneh meje dokumentirati gradivo o Petru Klepcu. Štirinajst pripovedi o tem junaku je zbral v Zgornji Kolpski dolini – od Babnega Polja in Prezida prek Gerova, Čabra, Osilnice, Kužlja, Kostela, Fare do Dola in Predgrada (Primc 1997: 259–72).

O Klepcu in o življenju v dolini Čabranke in zgornje Kolpe so začeli pisati tudi drugi, med njimi Antun Burić (1979), Slavko Malnar (2002, 2007), Željko Malnar (2005), Jože Ožura (2002), v zadnjem času pa posebej Marko Smole (2013, 2014, 2016, 2017).

Večina današnjega prebivalstva te doline je prepričana, da je bil Peter Klepec zgodovinska oseba. Na Hrvaškem njegovo rojstno hišo v Malem Lugu kažejo kot turistično znamenitost in nekateri domačini iz hiše, ki danes stoji na tem mestu, trdijo, da so potomci Petra Klepca (Primc 1991: 20). Podobno kakor na Hrvaškem se imajo tudi na slovenski strani meje v družini Klepec za njegove potomce.

SPREMEMBE IZROČILA, DRUŽBENIH RAZMER IN RECEPCIJE

Imeni Kralja Matjaža in Petra Klepca sta se navezali na zelo stara kozmološka in mitopoetična izročila, ki so bila veliko starejša od junakov samih. Kralj Matjaž se je pojavil v mitskem izročilu, povezanim s

svetovno goro in drevesom življenja, kot junak, ki spi v gori in se bo vrnil, ko bo prišel konec sveta – bodisi kot odrešenik bodisi kot antikrist. Sčasoma je dobil vse realnejše razsežnosti v mitu o močnem junaku, ki se bori proti sovražniku. Postal je podoben južnoslovanskemu kraljeviču Marku in to celo tako, da sta se lahko pojavljala v pripovedih z isto vsebino in podobnimi motivi. Tako kraljevič Marko nastopa namesto Kralja Matjaža npr. v povedki iz Bele krajine, ki jo je objavil Ivan Šašelj (1906: 224–5; Kraljevič Marko in Kristus; Matičetov 1958: 111, št. 51). V drugih primerih pa se pojavljata skupaj, kakor npr. v pripovedi, ki jo je zapisal Anton Maily v Beneški Sloveniji.³⁴ Kraljevič Marko v tej povedki obišče Kralja Matjaža, ki spi v votlini pod Triglavom.³⁵

Po drugi strani pa se sestavine iz pripovednega izročila o kraljeviču Marku najdejo tudi v izročilu o Petru Klepcu. Tako npr. kraljevič Marko v istoimenski pripovedi (Hubad 1890: 35–48) dobi moč od Vile s planine, ki mu da trikrat piti mleka. Sorodnost med Klepčevim izročilom in izročilom o kraljeviču Marku je opazna tudi v prekmurški pripovedi o »Bikcu Markcu«, ki jo je zapisal Števan Kūhar³⁶ in ima identičen začetek kot tiste variante klepčevskega izročila, kjer so junaku dale moč tri vile. Na motiv, v katerem pomaga tako Klepcu kot kraljeviču Marku vila, je opozoril že Šmitek (2012: 261). Kakor omenjeno, pa imajo starejše verzije klepčevskega izročila mitološke korenine v Kresnikovem mitu.

Pozneje se je izročilo o Petru Klepcu vse bolj približevalo izročilu o Martinu Krpanu, rezijanskemu Lölu Kotliču (Matičetov 1963) in istrskemu junaku - Velemu Jožetu.

Tradicijski junaki Kralj Matjaž, Peter Klepec, kraljevič Marko in Martin Krpan so v slovenskem izročilu prikazani predvsem kot borci proti Turkom. Ljudstvo je tako poimenovalo Otomane (Jezernik 2012: 8–17). Lokalno prebivalstvo dežel, ki je doživljalo občasne otomanske vdore, je namreč razvilo t. i. sindrom obmejnega orientalizma, ki je ustvaril niz metafor in vsebin, zasidranih v popularni kulturi in v kolektivnem spominu (Gingrich 1996: 119). Stereotipne predstave o turških vpadih so vplivale na predstave o vseh narodih, ki so vdiral na

34 *König Matthias, der Messias der Slowenen* (Maily 1922: 9–11, št. 14). V italijanščini jo je objavil in komentiral Matičetov (Maily / Matičetov 1989: 63–64, št. 14, 183–5: "Re Matjaž, il 'Messia' degli Sloveni"). Pripoved ni omenjena ne v Grafenauerjevi ne v Matičetovi študiji o Kralju Matjažu.

35 Več o prepletanju izročil o Kralju Matjažu in Kraljeviču Marku glej Šmitek (2012: 223–45).

36 Števan Kūhar, O bikcu Markcu. *Veliki Kalendar za 1915*: 120–30; ponatis v Šmitek 2005: 28–38.

domače ozemlje, in kmalu se je v mišljenju ogroženih ljudi izoblikovala podoba sovražnika, ki ga je predstavljal – ne glede na narodnost oziroma državo, od koder je prišel – »Turek«. Tako je zelo pogosto simboliziral katerega koli sovražnika, ne glede na to ali so bili to Mongoli, Huni ali Otomani.

Zgodovinske spremembe so sčasoma narekovale spremembe tudi v identificiranju »kolektivnega drugega«, ki je nadomestil staro stereotipizirano izročilo (več o tem npr. Said 1996; Mlakar 2016; Dapit 2017); tako je npr. med drugo svetovno vojno Peter Klepec postal celo borec proti fašističnemu okupatorju.

Stojan Batič, Kralj Matjaž in Alenčica, mala plastika na razstavi iz ciklusa *Slovenski miti in legende*, Ljubljana, Cankarjev dom, 1993.

Transformacija izročil je bila vedno povezana z družbenimi spremembami in potrebami. Kralj Matjaž je v drugi polovici 19. stoletja in v 20. stoletju postal simbol slovenstva, predvsem po zaslugi pisateljev, pesnikov in drugih umetnikov; ta simbol se je okrepil v nacionalni borbi med obema svetovnima vojnoma na Koroškem, prav

nazadnje pa še s slovensko osamosvojitvijo. Danes ga tržijo in uporabljajo v kulturne, turistične in promocijske namene. Tako, npr., vsako leto konec januarja v Črni na Koroškem organizirajo tekmovanje v postavljanju sneženih gradov, imenovano »Gradovi kralja Matjaža« (Kropej 2014). Primerljive odmevnosti v umetnosti in literaturi so bili deležni tudi drugi osrednji slovenski tradicijski junaki, med njimi še posebej Peter Klepec in Martin Krpan.

Stojan Batič, Peter Klepec, mala plastika na razstavi iz ciklusa *Slovenski miti in legende*, Ljubljana, Cankarjev dom, 1993.

Izročilo o Petru Klepcu je ponovno zaživel v 70. letih 20. stoletja, še bolj pa po osamosvojitvi Slovenije leta 1991, ko so se začeli prebivalci na obeh straneh meje identificirati z njim do tolikšne mere, da so v njem ugledali svojega prednika. Podobno kakor Kralj Matjaž je postal tržna dobrina tudi Peter Klepec. Čeprav se ljudje tega, sicer enotnega območja ob slovensko-hrvaški meji čutijo še vedno povezani, se je mednje zarezala meja in sprožila vprašanje nacionalne identifikacije s tem junakom.

Primerjalno je mogoče motiviko tradicijskega izročila o Kralju Matjažu in Petru Klepcu predstaviti takole:

Sestavine mitopoetične kulturne dediščine	Kralj Matjaž	Peter Klepec
Mitološki elementi	<ul style="list-style-type: none"> - junak počiva v svetovni gori - drevo življenja - borba z Bogom - godec pred peklom – Orfej - prerokbe - junak se bo vrnil kot odrešenik ali antikrist 	<ul style="list-style-type: none"> - boj dveh volov – boj kresnika z vedomcem - vila oziroma vile dajo junaku moč - Bog (Mati Božja, Angel...) obdari junaka z močjo - Kresnik obdari Klepca z močjo
Zgodovinski elementi	<ul style="list-style-type: none"> - boji s »Turki« (Otomani) - junak zaprt v turški ječi, od koder pobegne 	<ul style="list-style-type: none"> - dvoboj s turškim velikanom - junak prežene Turke - junak je prednik družine Klepec
Epski in pravljici elementi	<ul style="list-style-type: none"> - junak reši Alenčico - turška princesa reši junaka iz ječe - pravljice, v katerih nastopa kralj Matjaž 	<ul style="list-style-type: none"> - junak prinese velikanski tram v hišo - junak prinese skalo na razpotje (privleče voz naložen s hlodi v vas...)
Družbeni moment	<ul style="list-style-type: none"> - junak je kralj - turška princesa se poroči z junakovim sinom - junak simbolizira boj (koroških Slovencev) proti okupatorju 	<ul style="list-style-type: none"> - junak je nezakonski otrok - junaku da cesar posebne pravice - »junaški sin Slovenije« - junak je poisten s partizanskim bojem proti okupatorju
Literatura in umetnost	<ul style="list-style-type: none"> - F. Prešeren (1832) - A. Aškerc (1890) - O. Župančič (1900) - I. Cankar (kratka proza, 1905) - F. Kozak (drama, 1938) - D. Zajc (lutkovna igra, 1976) - idr. 	<ul style="list-style-type: none"> - L. Svetec Podgorski (pesnitev, 1853) - I. Cankar, <i>Podobe iz sanj</i> (1917) - F. Bevč (povest, 1939/40) - P. Kozak (esej, 1971) - idr.

SKLEP

V zadnjem času opazamo, da ljudje v lokalnih skupnostih želijo vedno bolj oživljati spomin na tradicijske junake, kar je v veliki meri povezano z željo po kulturni samopotrditvi. Izročilo tržijo, ga uporabljajo v

ideološke ali turistične namene, predvsem pa želijo z njim poudariti svojo identiteto. Različice ustnega izročila sledijo novim razmeram, potrebam in recepciji ljudi, ki želijo z njim izraziti posebej lokalno pripadnost. Podobno je ugotovil tudi Luka Šešo ob raziskavi o nadnaravnih bitjih, kot so volkodlaki, vile in čarovnice v hrvaških tradicijskih verovanjih; v ohranjanju izročila o teh nadnaravnih bitjih vidijo pripadnost lokalni skupnosti in njeni tradiciji (Šešo 2016: 195–7).

S slovensko in hrvaško državno osamosvojitvijo je postal Peter Klepec »junak na meji« in zato se je okoli njega odvila tudi zgodba o prilasčanju kulturne dediščine. Nastanek ločenih držav je nedvomno vplival na nesoglasja tamkajšnjega prebivalstva, saj imajo takšni diskurzi in nesporazumi največji konfliktni potencial, ko gre za prelomne dogodke, ki so se zgodili v etnično-nacionalno definirani preteklosti (Fikfak 2009: 356). Podobno se je dogajalo z izročilom o Kralju Matjažu v času med obema svetovnima vojnama na Koroškem, le da v tem primeru Kralj Matjaž ni postal simbol le za Korošce, temveč kar za slovenski narod.

Tradicijska junaka Kralj Matjaž in Peter Klepec sta vpisana v slovensko narodno zavest; oba sta postala element v graditvi narodne identitete, v kateri se zgoščajo tudi politična, družbena in ideološka pričakovanja. Identifikacije z junaki se tako prilagajajo družbenim potrebam in življenjskim razmeram, prav to pa jih tudi ohranja pri življenju.

Kakor je razvidno iz analize gradiva, percepcijo tradicijskih junakov narekujejo družbeni sistemi in dojemanje sveta, ki se skozi čas in prostor spreminjajo. Vzporedno s tem se spreminja tudi podoba junaka, kar je tudi posledica različnih vsebin, ki se sčasoma pripenjajo na izročilo.

REFERENCE

- A. Š. 1860 'Kratkočasnica: Peter Klepec. Narodna Pripovedka.' *Kmetijske in rokodelske novice* 18(31), 1. 8., str. 244–5.
- ATU 2011 Hans-Jörg Uther, *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography. Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson: Parts I–III*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica (FF Communications; 284, 285, 286).
- B. n. a. 1880 'Peter Klepec: Narodna Pripovedka.' *Vertec* 10(9), 1. 9., str. 138–9.
- Bartha, Elek, Róber Keményfi in Zsófia Vincze, ur. 2012 *Matthias Rex 1458-1490 Hungary at the Dawn of the Renaissance*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó (Ethnographica et folkloristica Carpathica; 17).

- Bošković-Stulli, Maja 1960 'Kresnik-Krsnik, ein Wesen aus der kroatischen und slovenischen Volksüberlieferung.' *Fabula* 3(3): 275–98.
- 1973 'Odnos kmeta i feudalca u hrvatskim usmenim predajama.' *Narodna umjetnost* 10: 71–88.
- 2003 'On the Track of Kresnik and Benandante.' V: *MESS Mediterranean Ethnological Summer-School 5: Piran/Pirano, Slovenia 2001 and 2002*. Rajko Muršič in Irena Veber, ur. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Zupaničeva knjižnica; 10). Str. 13–40.
- Brezovnik, Miha 2014 *Primerjalna analiza Kralja Matjaža v slovenski in madžarski literaturi ter njegova popularizacija v zunajliterarnem življenju*. Diplomsko delo. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Burić, Antun 1979 *Povijesna antroponomija Gorskog Kotara u Hrvatskoj*. Rijeka: Založba Ivan Gašparac.
- Campbell, Joseph 2007 (1949) *Junak tisoćerih obrazov*. Nova Gorica: Eno.
- Dapit, Roberto 2017 'Rezijanska Linčica Turkinčica kot splošno slovenski motiv druzgosti.' *Studia mythologica Slavica* 20: 179–203.
- Dolenc, Janez 2000 *Kres na Grebljici: Povedke iz Loškega pogorja*. Ljubljana: Kmečki glas (Glasovi; 22).
- Fikfak, Jurij 2009 'Simboli in ritualne prakse spora in sožitja: Nekateri italijansko-slovenski diskurzi.' *Studia ethnologica Croatica* 21: 355–87.
- Gingrich, André 1996 'Frontier Myths of Orientalism: The Muslim World in Public and in Popular Cultures of Central Europe.' V: *MESS: Mediterranean Ethnological Summer School 2*. Borut Brumen in Bojan Baskar, ur. Ljubljana: Institut za multikulturne raziskave. Str. 99–127.
- Ginzburg, Carlo 1979 (1966) *I Benandanti: Strigoneria e culti agrari tra Cinquecento e Seicento*. Torino: Giulio Einaudi.
- Graber, Georg 1914 *Sagen aus Kärnten*. Leipzig: Dieterich's Verlagsbuchhandlung.
- Grafenauer, Ivan 1951 *Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu*. Ljubljana: SAZU (Dela SAZU II/4).
- Habovštiak, Anton 1970 *Proroctvo kráľa Mateja: Povesti z Oravy*. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo.
- Hirc, Dragutin 1898 *Gorski Kotar: Slike opisi i putopisi*. Rijeka.
- Hubad, Franc 1888 *Pripovedke za mladino II*. Ptuj: W Blanke.
- 1890 *Pripovedke za mladino III*. Ptuj: W Blanke.
- Ilešič, Fran 1918 'Verski motiv v pripovedki o kralju Matjažu.' *Časopis za zgodovino in narodopisje* 14: 102–3.
- Jemeršič, Ivan Nepomuk 1904 *Kopnom i morem do Plitvičkih jezera*. Zagreb: Vlastita naklada.
- Jezernik, Božidar 1979 'Družbene osnove tradicije o bogobornem Kralju Matjažu.' *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 19(2): 29–31.

2012 'Imaginarni »Turek«. V: *Imaginarni »Turek«*. Božidar Jezernik, ur. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Str. 7–26.

Jung, Károli 2008 *Tanulmányok a Mátyás-tradíció délszláv kapcsolatairól: Déli szláv Mátyás-énekek és Mátyás-mondák eredetiben és Magyar fordításban* [Studies on Southern Slavic Contacts of King Mathias' Traditions: South Slavic Songs and legends in Original, with Hungarian Translations]. Újvidék: Forum.

Kelemina, Jakob 1930 *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*. Celje: Družba sv. Mohorja.

Kerča, Igor 2001 *Matjaš korol' Rusinuv*. Užgorod: PoliPrint.

Klanczay, Gábor 1983 'Benandante-kresnik-zduhač-táltos: Samanismus és boszorkányhit érintkezési pontjai Közép-Europában.' *Ethnographia* 94(1): 116–34.

Komorovský, Ján 1957 *Král' Matej Korvin v ľudovej prozaickej slovesnosti*. Bratislava: Slovenská Akadémia Vied.

1972 *Kratochvil'ne príbehy Král's Mateja*. Bratislava: Slovenská Akadémia Vied.

Kos, Janko 1994 'Peter Klepec.' V: *Enciklopedija Slovenije* 8. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 322.

Kotnik, France 1923/24 'Drabosnjakove 'Bukelce od Matjaža.' Čas 18(4–5): 217–32.

Kretzenbacher, Leopold 1941 *Germanische Mythen in der epischen Volksdichtung der Slowenen: Ein Beitrag zu einer Kulturgestaltung im deutschen Grenzraum*. Graz: Steirische Verlagsanstalt.

Kriza, Ildikó 1996–1998 'King Matthias as a Folklore Hero: Hungarian Tradition about Matthias Corvin in 18th Century.' *Studi Fino-Ugrici* 2: 185–202.

2007 *A Mátyás-hagyomány évszázadai* [Centuries of King Mathias Traditions in Hungary]. Budapest: Akadémia Kiadó.

Kropej, Monika 2014 'Narrative Tradition about King Matthias in the Process of Transformation.' *Slovensky narodopis / Slovak Ethnology* 62(2): 244–58.

Kropej Telban, Monika 2018 'Kralj Matjaž v slovenskem izročilu in kulturni dediščini Črne na Koroškem.' V: Črna na Koroškem = *Schwarzenbach*. Tomaž Simetin-ger, ur. Črna na Koroškem: Občina. Str. 46–64.

Kuret, Niko 1940 'Šembiljine bukve.' *Obisk* 1(2): 63–5, 1(3): 109–10, 1(4): 158–9, 1(5): 204–5, 1(6): 259–60, 1(7): 308–9, 1(8): 339.

Kuzelja, Zenon 1906 *Ugors'kij korol' Matvij Korvin v slavjans'kij ustnij slovesnosti*. L'vov: Naukovo Tovaristvo im. Ševčenka.

Lausegger, Herta 1985 *Švile Prerokile: Koroška različica Sibilinih prerokb*. Celovec: Mohorjeva družba.

Liszka, József 2013 *Ármenetek: Folklor és nem-folklor határán*. Komárom: Selye János Egyetem Tanárképző Kara (Monographiae Comaromiensis; 12).

Maily, Anton 1922 *Sagen aus Friaul und den Julischen Alpen: Gesammelt und mit Unterstützung von Johannes Bolte herausgegeben*. Leipzig: Dietrich'sche Verlagsbuchhandlung.

- Maily, Anton / Milko Matičetov 1989 *Leggende del Friuli e delle Alpi Giulie: Edizione critica a cura di Milko Matičetov*. 3. dop. izd. Gorizia: Editrice Goriziana.
- Majar, Matija 1848 'Kralj Matjaž.' *Slovenija* 1(11), 8. 8., str. 44.
- Malnar, Slavko 2002 *Pamejnek: Govor u Čabranskom kraju*. Čabar: Matica Hrvatska Čabar.
- 2007 *Povijest čabarskog kraja*. Čabar: Matica Hrvatska Čabar.
- Malnar, Željko 2005 *Sveta Gora*. Delnice: Spectrum.
- Matičetov, Milko 1958 'Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva in novih raziskovanj.' V: *Razprave SAZU* II/4. Ljubljana: SAZU. Str. 101–56.
- 1963 'Löl Kotlič – Krpan iz Rezije.' *Sodobnost* 11(1): 250–54.
- 1966 'Pri treh Bogančarjih, ki znajo »lagati«.' *Slovenski etnograf* 18–19: 81–114.
- 1991a 'Čudna uģibanja, kdo je bil Kralj Matjaž.' *Sodobnost* 39(2): 210–20.
- 1991b 'Moje slovo od Kralja Matjaža v Sodobnosti. [Pismo avtorju Erazma Predjamskega, Kralj Matjaž nad ideologijo, Kralj Matjaž in turški kralj].' *Sodobnost* 39(6/7): 707–12
- 1991c 'Zakaj ruvati Matijo Korvina iz našega ustnega izročila? (Premišljevanja ob slovaški matjaževski antologiji 1972).' *Traditiones* 20: 199–207.
- 1994 'Pesmi o Marku (knezu, kraljeviču...) na Slovenskem.' *Traditiones* 13: 49–62.
- Merkù, Pavle 1976 *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji: Zbrano v letih 1965–1974*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Meletinski, Jeleazar Mojsjevič 2006 (1976) *Poetika mita*. Ljubljana: LUD Literatura.
- Mikhailov, Nikolai 1996 'Fragment slovenskoj mifologičeskoj tradiciji.' V: *Koncept divženija v jazyke i kul'ture*. Moskva: Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija i balkanistiki. Str. 127–41.
- Milošević-Đorđević, Nada 1971 *Zajednička tematsko-sižejna osnova srpskohrvatskih neistorijskih epskih pesama i prozne tradicije*. Beograd: Filološki Fakultet Beogradskog Universiteta.
- Mlakar, Anja 2016 *Drugi v slovenski folklori*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Möderndorfer, Vinko 1946 *Koroške narodne pripovedke*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Moric, Anja 2015 'From a (Local) Hero to an Allegory (National) of Weakness.' *Ars & Humanitas* 9(1): 204–26.
- Ortutay, Gyula 1942 'König Mathias in der mündlichen Überlieferung der Donauvölker.' *Ungarn* 3 (April): 221–30.
- Ožbolt, Anton 1974 *Dežela Petra Klepca*. Ljubljana: Založba Borec.
- Ožura, Jože 2002 'Peter Klepec.' *Osilniška dolina* 18: 8.

- Pegan, Anton / Franc Černigoj 2007 *Indija Komandija: Prozna ljudska besedila z Vipavskega, Goriškega, s Krasa in Tolminskega iz 19. stoletja*. Franc Černigoj, ur. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Perfekcij, Eugen 1926 *Podkarpatské a haličoruské tradice o králi Mátyášovi Corvinovi*. Bratislava: Universita Komenského.
- Perusini, Gaetano 1961 'Sopravivenze e modificazioni di usi e tradizioni popolari nelle valli dell' Isonzo dal '500 ad oggi.' V: *Volkskunde im Ostalpenraum*. Hanns Koren in Leopold Kretzenbacher, ur. Graz: Steirische Volkskundemuseum (Alpes Orientales; 2). Str. 63–70.
- Piko, Martina 1996 *Iz semena pa bo lipa zrasla*. Ljubljana: Kmečki glas (Glasovi; 14).
- Ravnikar - Poženčan, Matevž 1847 'Še ena povest od Petra Klepca.' *Kmetijske in rokodelske novice* 5(21), 26. 5., str. 84.
- Primc, Jože 1991 *Peter Klepec in njegova dežela*. Kočevje: Koordinacijski odbor za razvoj Zgornje Kolpske doline.
- 1997 *Okamneli mož in druge zgodbe iz Zgornje Kolpske doline: Od Babnega Polja in Prezida prek Gerova, Čabra, Osilnice, Kužlja, Kostela, Fare do Dola in Predgrada*. Ljubljana: Kmečki glas (Glasovi; 15).
- Raffai, Judit 2008 *Vajdasági történetek Mátyás királyról* [King Mathias Narratives in the Vojvodina]. Újvidék-Szabadka: Forum.
- Repanšek, Marta 1995 *Bajže s Koroške*. Ljubljana: Kmečki glas (Glasovi; 10).
- Rešek, Dušan 1995 *Brezglavjeki: Zgodbe iz Prekmurja*. Ljubljana: Kmečki glas (Glasovi; 9).
- Rudež, Anton, Jožef Rudež in Janez Zima 2010 *Od volkodlaka do Klepca: Vsakovrstna praznovorna mnenja, šege ter pripovedi Ribničanov, Potočanov, Krašovcev in Osilničanov*. Ilja Popit, prev. in ur. Radovljica: Didakta.
- Said, Edward W. 1996 (1978) *Orientalizem: Zahodnjaški pogled na Orient*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij.
- Sevčan 1846 'Peter Klepec, silni slovenski junak.' *Kmetijske in rokodelske novice* 4(50), 16. 12., str. 200; 4(51), 23. 12., str. 204.
- SLP 1 1970 *Slovenske ljudske pesmi I*. Zmaga Kumer idr., ur. Ljubljana: Slovenska matica.
- SLP 3 1992 *Slovenske ljudske pesmi III: Pripovedne pesmi*. Marko Tersegjav idr., ur. Ljubljana: Slovenska matica.
- SNP 1–4 1895–1923 *Slovenske narodne pesmi I.–IV.* Karel Štrekelj, ur. Ljubljana: Slovenska matica.
- Smole, Marko 2013 *Stavbna dediščina v dolini zgornje Kolpe in Čabranke / Stambena baština u dolini gornje Kupe i Čabranke*. Plešće in Čabar: Ogranak Matice Hrvatske.
- 2014 *Stavbna dediščina v dolini zgornje Kolpe in Čabranke I. nadaljevanje / Stambena baština u dolini gornje Kupe i Čabranke I. nastavak*. Plešće in Čabar: Ogranak Matice Hrvatske.
- 2016 *Stavbna dediščina v dolini zgornje Kolpe in Čabranke II. nadaljevanje / Stambena baština u dolini gornje Kupe i Čabranke II. nastavak*. Plešće in Čabar: Ogranak Matice Hrvatske.

- 2017 'Sveti trikotnik doline zgornje Kolpe in Čabranke: O predkrščanski in krščanski sakralizaciji prostora.' [V pripravi za objavo].
- Stanonik, Marija 2004 'Peter Klepec.' V: *Slovenski etnološki leksikon*. Angelos Baš, ur. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 413.
- Scheinigg, Johann 2016 (1891) 'Miti, povedke in ljudske pesmi Slovencev.' V: *Austro-ogrška monarhija v besedi in podobi: Slovenci 1. Štajerka, Porabje in Prekmurje, Koroška*. Monika Kropelj Telban in Ingrid Slavec Građišnik, ur. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Str. 161–70.
- Šašel, Josip in Fran Ramovš 1936 *Narodno blago iz Roža*. Maribor: Zgodovinsko društvo (Arhiv za zgodovino in narodopisje; 2).
- Šašel, Josip 1954 'Kralj Matjaž in naša znanost.' *Sodobnost* 6(1): 20–3.
- Šašelj, Ivan 1906 *Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada I*. Ljubljana: Katoliško tiskovno društvo.
- Šavli, Jožko 1982 'Kralj Matjaž in lipa.' *Glas Korotana* 8: 40–6.
- 1987 'Naš »ogrski« kralj Matjaž.' *Novi list* 38(1656): 3–8.
- 1991 'Ideologija nad Kraljem Matjažem.' *Sodobnost* 39(5): 548–51.
- Šešo, Luka 2016 *Živeti s nadnaravnim bičima: Volkodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih verovanja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Šmitek, Zmago 1998 'Kresnik: An Attempt at a Mythological Reconstruction.' *Studia mythologica Slavica* 1: 93–118.
- 2004 *Mitološko izročilo Slovencev: Svetinje preteklosti*. Ljubljana: Študentska založba.
- 2005 *Moč ti je dana: Slovenske pripovedi o junakih in zgodovinskih osebnostih*. Radovljica: Didakta.
- 2012 *Poetika in logika slovenskih mitov: Ključi kraljestva*. Ljubljana: Študentska založba.
- Švab, Janez 2012 *Kralj Matjaž v gori peci*. Črna na Koroškem in Slovenj Gradec: Cerdonis.
- Voigt, Vilmos 2010 'King Mathias in Hungarian and European Folklore.' *Tautosakos darbai* 39: 210–26.
- Thompson, Stith 1956 *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folk-Tales, Ballads, Myths, Fables, Medieval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends: Vol. 2: D-E*. Razš. in popr. izd. Copenhagen: Rosenkilde and Bagger.
- Tomšič, Marijan 1989 *Noč je moja, dan je tvoj: Istrske storije*. Ljubljana: Kmečki glas (Glasovi; 2).
- Trstenjak, Davorin 1859 'Alenčica.' *Slovenski glasnik* 3, 15. 1., str. 24–5.
- Vuga, Saša 1973 'Kralj Matjaž, ampak s Kokovega.' *Srečanja* 8(41–42): 28–9.
- 1991 'Anakolut in ethnographicis (ali spet kralj Matjaž).' *Sodobnost* 39(12): 1195–7.